

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

I

İZMİR - 1983

İMÂMET NAZARİYESİNDE SEÇİM VE NASS MÜNAKAŞASI

Yard. Doç. Dr. Avni İLHAN

İmâmet (hilâfet) fırkalar arası farklılıkların mihverini teşkil eder. «Seçim ve Nass» ise imâmet meselesi ile ilgili nazariyelerin daima hareket noktası ve cevheri olmuştur. İmamın, insanların seçimi ile işbaşına geleceği esası kabul edilmiş ise konu ile ilgili problemlere o açıdan bakılmış ve hal tarzı ona göre tesbit edilmiştir. Nass yani imâmın Allah tarafından tayin edildiği esasını kabul edenlerin, pek tabii, hal tarzları değişik olmuştur. Esasen problemler, hareket noktasına bağlı olarak, birbirinden farklı durumlarda ortaya çıkmıştır. Bunun içindir ki, «Seçim ve Nass» esaslarının nasıl teşekkül edip geliştiğinin açıklığa kavuşturulması fırkaların ayrılık sebeplerinden pek çoğunu aydınlatabilecektir.

İlk İhtilâf ve İmâmet :

Ebu'l - Hasen el - Eş'ari'nin (330/940) de işâret ettiği gibi «Müslümanların Peygamberlerinden sonra aralarında ortaya çıkan ilk ihtilâf imâmet meselesindeki ihtilâflarıdır»¹. Aynı zamanda bu ihtilâf her zaman kılıcın sıyrıldığı en büyük anlaşmazlık olarak devam etmiştir². Başlangıcı meşhûr Sakife Toplantısı'na kadar gider. Gerek Sakife'de gerek onu takip eden günlerde bu mesele etrafında belli guruplar oluştu. Ali b. Ebi Talib'in bu makamı daha Ebubekir'e bey'at edildiğinde gerçekten arzulamış oluşu, Osman b. Affan'ın katlinde O - en azından kâtillere ses çıkarmamıştır, tarzındaki yorumlara sebeptir.

(1) Ebu'l - Hasen Ali b. İsmail el - Eş'ari (330/941); Makalâtü'l - İslâmiyyin ve 'htilâfü'l - Müsallin, Muhammed Muhyi'd - din Abdü'l - hamid Neşri, I/39, Mısır 1369/1950.

(2) Ebu'l - Feth Muhammed b. Abdü'l - kerim eş - Şehristâni; (548/1153); el - Millel ve'n - Nihal, Muhammed Seyyid Keylâni Neşri, I/24, Mısır, 1381/1961.

oldu³. Cemel ve Şifin gibi müslümanlar arasında ortaya çıkan kanlı çatışmalar ve Hakem Olayı, Şia, Havaric ve Mürcie'yi şekillendirdi⁴.

Bu üç büyük fikrî ve siyâsî guruplaşmanın kökeninde imâmet meselesinin bulunduğunu tesbit ederken bu problemin müslümanlar arasında ilk asırlardan beri ele alındığı, münakaşa edildiği, her fırkanın kendi görüş ve anlayışını hâkim kılmaya uğraştığı gerçeği de ortaya çıkar.

İmâmet problemi hakkında sistemli nazariyelerin ilk yazılı meyveleri, diğer ilimlerde de olduğu gibi, Abbasiler çağında görülür⁵.

İlk Şii Kelâmcılar'ın eserleri elimizde olmamakla beraber konu ile ilk önce ve daha çok ilgilenenler Şiiler olmuştur⁶. Nitekim İmâmiye'nin akâidini ilmi surette ilk ortaya koyan, nass ismet ve imâmların kudsiyeti görüşlerinin nakli ve akli delillerini sunan, Şii kelâmcı Hişâm b. Hakem (190 ?/805 ?) dir. O'nun muasırı Muhammed b. Nu'man'ı (160 ?/777 ?) da bu arada hatırlamalıyız. Mısırlı âlim Dr. Reys'in bu görüşünü, Şiâ'nın zuhuru nass anlayışının ortaya atıldığı zamana rastlar, o da Zeyd b. Ali'nin (122/740) başkaldırması sırasındadır, tarzında özetleyebileceğimiz Dr. İrfan Abdülhamid'in tezi de⁷ desteklemektedir.

Yine Dr. Reys'in isabetli tesbitine göre imâmet ıstılahı dahi Şiâ'nın malı sayılmalıdır. Diğer fırka âlimleri bu konuyla Şiâ'ya reddiye yazmak suretiyle ilgilenmişlerdir⁸.

(3) Nasr b. Müzâhim b. Seyyar el - Minkari; (212/828) Vak'atü Siffin, 139, 140 141, 146, 147, Beyrût, 1340/1921.

(4) Ahmet Emin, Fecrû'l İslâm, 252 - 255 Kahire, 1964.

(5) Dr. Muhammed Ziyâü'd - din er - Reys; en - Nazariyyâtü's - Siyâsiyyeti'l-İslâmiyyeti, 80, Kahire 1966-1967.

(6) Muhammed b. İshâk, İbni'n - Nedim (385/995); el - Fihrist, 245, 249, 253, 356, 274, Beyrût 1398/1978.

(7) Dr. İrfan Abdülhamid; Dirâsât fi'l - Firaki ve 'l - Akâidi'l - İslâmiyyeti, 15, Bağdat, 1967. (Bu eserin M. Saim Yeprem tarafından «İslâm'da İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları» adı altında yapılan tercümesi 1981 de İstanbul'da neşredildi).

(8) Dr.Reys, en - Nazariyyât, 85, 95, 96, 97.

Seçim ve Nass Meselesinin Ortaya Çıkışı :

Hız. Osman'ın müslümanların imâmı iken şehid edilmesini takip eden olaylar: Hız. Ali'ye bey'at eden Hız. Talha ve Zübeyr'in karşı durmaları, Şam'da Muaviye b. Ebi Süfyân'ın durumu, şüphesiz, zihinlerde daha o zamanlar imâmet ile ilgili bazı soruların yerleşmesine sebep olmuş ve bunlara devamlı cevaplar aramıştır: «Kaç kişinin veya kimlerin bey'atıyla imâmet akdi tamamlanır?». Müslümanların başına gelen bu felâketler, bu fitneler, otoriter bir imâm tayini meselesinden midir? Böyle bir mesele olmasaydı müslümanlar arasında fitne ve ayrılıklar olur muydu? Öyle ise bir imâma ihtiyaç var mıdır, yok mudur?

Bütün bu soruların yanında başlangıcından günümüze kadar Şiâ ile onun karşısında olan fırkaların imâmet ile ilgili münakaşalarının mihverini «Hız. Peygamberden sonra gelecek imâm nass'la mı tayin edilmiştir? yani imâm tayini nass'la mı olur yoksa seçimle mi? sorusu teşkil etmektedir. Bu konuda Şiâ'nın belirgin özelliği demek olan imâmın nass ile bildirildiği inancı önce Hız. Peygamber tarafından vasiyyet edildiği iddiası ile başlamış, siyasî olayların akışına uygun olarak imâmın en üstün kişi olması, arkasından da imâmın masûmiyeti anlayışı ile giderek olgunlaşmış bu günkü şeklini almıştır.

V a s i y y e t :

Nasr b. Müzahim (212/838) Vak'atü Sıffin'de çeşitli vesileler ile inşâd edilen şiirlerin bazılarını: Hız. Ali'nin V a s i y y e t olarak vasıflandırıldığını nakletmektedir¹⁰. Bu husus Nehcü'l Belâğa şarihi İbn Ebi'l - Hadid'in (656/1258) de dikkatini çekmiş, şerhine dercetmiştir. Ayrıca, O, Hız. Ali'nin vasiyy olarak Cemel'de (36/656) tavsif edildiğini Ebû Mihnef Lût b. Yahyâ'nın (157/774) Kitâbu Vak'ati'l Cemel'inden nakletmektedir. Zeydi ve Mutezili olarak bilinen İbn Ebi'l Hadid; Hız. Ali'nin vasiyy olarak tavsif edildiğini isbat etmek için delillerini ortaya koymazdan önce kendi görüşünü şöyle açıklar: «Vasiyyet meselesine gelince; şüphe yok ki Ali (A.S.) Rasulullah (S.A.)'in vasiysi

(9) Hız. Ali'nin Muaviye'ye yazdığı mektupta, Medine halkının meşveret ve bey'atının bütün müslümanlar için yeterli oluşunu bildirmesi, zihinlerde böyle bir sorunun mevcudiyetini gösterir. Bk. Vak'atü Sıffin, 23.

(10) Vak'atü Sıffin, 14, 18, 269, 282, 285, 313, 326.

idi. Her ne kadar buna muhalefet eden, bize göre şartlanmış bir anlayışın sahibi kimseler varsa da. Yalnız vasiyyetden nass ve hilâfeti kassetmiyoruz. Fakat biraz dikkat edilirse, düşünülürse kasmamızın daha şerefli ve yüce başka şeyler olduğu meydana çıkar¹¹.

Bu konuda çeşitli hadis mecmualarında da rivayetlere rastlanmaktadır. Fakat Buhârî, Müslim, Nesei ve Ahmed b. Hanbel'in rivayetlerinden öğrenilen şu husus dikkat çekicidir. Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'in vasiysi olduğu Hz. Aişe'ye söylenildiğinde O, böyle bir şeyin olmadığını, Hz. Peygamber'in, bir şey vasiyet etmediğini bildiriyor¹².

Öyle gözüküyor ki Hz. Peygamber'in başta Dört Hailfe ve Aşere-i Mübeşşere olmak üzere ashabından pek çoğu hakkında medh ve senâ edici sözleri meyanında Hz. Ali için vârid olanları muhtemelen Cemel Vak'ası'na tekaddümeden zamanda, Şiâ'nın iddialarına esas olacak şekilde O'nun müfrit taraftarlarınca mübalâğalı bir mânâ ile yorumlanmıştı. Cereyan eden olaylar, Hz. Ali Soyu'na revâ görülen zulümler bu tür yorumları kuvvetlendirmiş ve gittikçe zihinlerde yer etmiştir. Nitekim Hz. Aişe'nin, Hz. Ali'nin vasiyy olduğu yolunda kendisine gelen söz üzerine «Tuhaf şey! Rasulullah Ali'yi ne zaman vasiyyet etmiş?!»¹³ diyerek red edişinde bile o zaman bu meselenin ele alındığı ortaya çıkmaktadır.

İmâmın En Üstün Kişi (Efdal) ve Masûm Olması :

Hz. Ömer'in kendisinden bir veliahd tayini istenildiği vakit, «eğer Ebû Ubeyde sağ olsaydı O'nu tayin ederdim. Yarın Rabbinin huzuruna çıkarıldığımda bana :

—Muhammed Ümmeti'nin başına kimi bıraktın? diye sorduğunda:

(11) İzzu'd - din Ebû Hâmid b. Hibetullah b. Muhammed b. Ebi'l - Hadid (656/1258); Şerhu Nehci'l - Belâğa I/140-150, Mısır, 1959-1964.

(12) Buhari, Sahih, III/186 (vasayâ : 1); V/143 (meğâzi : 83); Müslim, Sahih, V/187 (vasiyye : 19); Ebû Abdurrahman b. Şuayb en - Nesei, Sünen, VI/200, 201, Mısır, 1383/1964; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI/32, Kahire, 1313.

(13) Buhari, Sahih, III/186 (vasayâ . 1); V/143 (meğâzi : 83); Müslim, Sahih, V/187 (vasiyye : 19); Nesei, Sünen, VI/200, 201; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI/32.

—Ey Rabbim! Senin Kulun ve Peygamber'ini şöyle derken duydum: «Her ümmetin bir emini vardır. Bu ümmetin emini de Ebû Ubeyde b. el-Cerrah'tır...»¹⁴ sözleri meşhûrdur. Ayrıca imâmetle ilgili şii âlimlerin dışındakilerin kitâplarında Hz. Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali'nin halifeliklerinin geçerli olduğunun isbatı için bu zâtların bir takım üstün vasıfları anlatılır ve delil olarak kullanılır¹⁵. Aklın da kabul edeceği açık bir gerçektir ki, toplulukları idâre edecek kişilerin bazı üstün vasıfları bulunmalıdır, kendilerini yetiştirmiş olmalıdırlar.

Başlangıçta bu vasıflar meselâ Hz. Ömer'in diliyle, herkesin anlayabileceği umûmî bir sıfatla, «ümmetin emini - en güvenilir kişi» şeklinde özetlenmiştir. Daha sonraları şu veya bu şahsın halife olup - olmaması sırasında bu vasıflar biraz daha teferruatlandırılmış ve hasımların eksikliği zikredilmiştir. Nitekim Hz. Ali adına konuşan Abdullah b. Abbas Muaviye b. Ebî Süfyân'a «Ali'ye Medine halkının meşvereti ile bey'at edilmiştir. Senin (halifelik iddiasında bulunacağın) ne faziletin var ki? Sen âzâd edilmiş bir adamın âzâd edilmiş oğlu değil misin? (talik b. talik) demektedir¹⁶.

İktidardaki Emevî Halifeleri'nin hata ve zulümleri halkın gözü önünde cereyan ederken tabii olarak yıpranmalarına ve kötülenmelerine sebep oluyordu. Buna mukabil onların en güçlü muhalifleri şii liderlerin fiilen iktidarda olmadıkları, bu sebeple de hataları gözükmediği için halkın gözünde devamlı büyüyorlardı. Dâima birer kurtarıcı olarak empoze edilen bu liderler elbette «En Üstün Kişi (Efdal)» idiler. Bu anlayış onların giderek masûm oldukları noktasına kadar gelişerek yayıldı.

(14) Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed - Dineverî, el - İmâme ve's - Siyâse, I/28, Kahire, 1387/1967.

(15) el - Eş'ari, el - İbâne an Usulî'd - Diyâne, 66, 67, el - Medinetü'l - Münevvere, 1975; Kitâbü'l - Lüma' fi'r - Reddi alâ Ehli'z - Zeyği ve'l - Bi-Hâmid Muhammed b. Muhammed el - Gazzâli, el - İktisad fi'l-İ'ttikâd, 245, 246, Önsözve Notlarla Neşre Hazırlayanlar: Dr. İbrahim Ağah Çubukçu, Dr. Hüseyin Atay, Ankara, 1962.

de'i 82, 83, Beyrût, 1953; Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. el - Bâkılânî, Kitâbü't - Temhid, 187-197, Kahire, 1366/1947; Abdülmelik b. Abdullah b. Yûsuf İmamü'l - Haremeyn el - Cüveynî, Kitâbü'l - İrşad, 428, 429, Mısır, 1369/1950.

(16) Vak'atü Sıffin, 312.

Şia'nın bu propoğandalarına karşı diğer fırkalar da kendi liderlerinin en üstün kişi olduğunu elbette savundular. Nitekim Şia'nın dışındakilerin hemen hepsi Hz. Ebû Bekr'in çağının her yönden en üstün kişisi, O'ndan sonraki halifelerin de kendi zamanlarının en üstünü olduklarını söylediler¹⁷. Fakat bu üstünlük masûmiyet derecesine yükseltilmedi. Esasen Hz. Ali'nin sağlığında O'nun taraftarlarınca da kendisine böyle bir sıfat verildiğinin delili yoktur.

Masûm imam anlayışı, nass iddiasını beraberinde getirdi. Çünkü «masûm'un belirlenmesine ve tayinine kulların gücünün yetmiyeceği açıktır.

Seçim ve Nass Münakaşalarının Daha Sonraki Devri:

Hz. Ali'nin vasiyy olduğu yolundaki söylentilerden itibaren giderek gelişen ve Şia'nın mümeyyiz vasfı haline gelen «imam nass yolu ile tâyin edilir» anlayışına karşı diğer mezheb mensubu âlimlerin büyük çoğunluğu seçim esasını savunurlar.

Nass esasını savunan Şia'nın başlangıçtan beri cephedeki yerini çok iyi seçmiş olmasına karşılık, bilhassa, Ehli Sünnetin bu cephede ancak Bâkılânî (403/1012) den sonra insiyatifi ele alabildiğini söylemek yanlış olmaz. Hz. Ali'nin imâmetine dâir ileri sürülen nass iddiasına uzun müddet :

—Hayır, Hz. Ebû Bekir hakkında nass vardır, karşı iddiası ile cevap verilmek istenilmiştir. Hasan-ı Basrî (110/728) ve Hâriciler'den Beyhesiyye bu hususta Nass-ı Hafî ve işareti savunurken Kâdî Ebû Ya'lâ'nın hocasının bildirdiğine göre Hanbeliler'den de bir kısmı Nass-ı Celiyi ileri sürüyorlardı. İbn Hazm (456/1064) da Hz. Ebû Bekir hakkında Nass-ı Celi olduğu görüşündedir¹⁸.

Bâkılânî imâm tayininde, kim için olursa olsun nass esasını redderek işe girişir. Çünkü o biliyordu ki, eğer nass esasını kabul edilirse Hz. Ali hakkında vârid olanlar, diğerleri hakkındakilerden kabul edilmeye çok daha elverişlidir. Hasımlarını çok iyi bilen Bâkılânî mücadele alanı ve metodunu kendi tayin

(17) Bakılânî, Kitâbü't -Temhid, 189-192; Cüveynî, Kitâbü'l - İrşâd, 431; Ebû

(18) Ebû Muhammed Ali b. Ahmed, Kitâbü'l-Fisali fi'l-Mileli ve'l-Ahvâl ve'n - Nihali, IV/107 ve devamı, Mısır, 1321.

etti. Böylelikle Armand Abel'in de belirttiği¹⁹ gibi hasmını kendi görüşünün sahasına çekip koyu bir Sünnî havasına sokarak, karşılık verme yerine, hücumla geçti. O bu manevrasını uygulamaya koyduğunda Şia, ikinci asırdan beri Muhammed Bâkır (113/731), Ca'fer'i Sâdık (148/765) ve bilhassa İmâm-ı Ali Rızâ'dan (203/818)²⁰ imâmet konusunda naklettikleri ile nass esasını güçlendirmişti. Eş'arî çağında yaşayan ve Şia'nın birinci derecede muteber muhaddisi Küleynî (329/941) de el - Usûl Mine'l - Kâfi'sinin «Kitâbü'l - Hücce»sinde imâmet konusunun her sahasında nakli delillerini güvendikleri râviler vasıtasıyla ve teferruatiyle ortaya koyarken yine ağırlığı nass meselesi teşkil ediyordu. Görüşlerinin akli delillerini hasımlarına karşı daha Hişâm b. Hakem (190/805 e doğru) ve Şeytânü't - Tâk (160/776 ya doğru) zamanlarında yaptıkları münazara ve münakaşalarla Mü'tezile'den iktibas ettikleri aslah anlayışı ile güçlendirmişlerdi. Ali b. Ebî Talib'in dışındakilerin imâmeti demek olan her şeyi, yani Ebû Bekir, Ömer ve Osman'ın imâmetinin sahih olduğu anlayışına götürecek bütün delilleri iptâlâye yönelik çalışmalarını ilerletmişlerdi.

Bâkullânî çağında İsmâîlî Hamîdü'd-dîn Kirmânî (411/1020) el - Mesâbih fi'l - İmâme'sinde daha çok Ali b. Ebî Talib'in imâmetini isbat için nakli delilleri akli ve mantıki esaslarla zenginleştirirken; İsnâ Aşerî İbn Rüstem et - Tâberî (yaklaşık 400/1009) ve daha başkaları hasımların delillerini çürütme işini ön plâna almış gözükmedirler. Sonuç olarak Bâkullânî çağında Şia her türlü nakli ve akli delillerle Şeyh Müfid'in (413/1022) Evâilü'l - Makâlât'ında özetini bulduğumuz izah tarzına ulaşmıştır: «Allah'ın mükellef kullarına kendisi ile delil getirdiği bir imamın mevcûdiyeti her zaman gereklidir ve onun bulunması dini maslahat icâbıdır²¹. Dini maslahatın gerçekleşmesi için

(19) Armand Abel, Le Chapitre Sur L'Imamat Dans Le Tamhid D'al - Baquillani, Le Shi'isme Imamite Colloque de Strasbourg (6-9 mai 1968), 56, Paris, 1970.

(20) eş - Şeyh Azizullah el - Utaridî, Müsnedü'l - İmami'r - Rızâ, 88-238, Tahran, 1392.

(21) Şeyh Müfid, Muhammed b. Muhammed b. Nu'man el-Ekberî el - Bağdâdî; Evâilü'l - Makâlâtî fi'l - Mezâhibi'l - Muhtârati, 39, Tebriz, Tarih-siz; Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kûb b. İshâk, el - Küleynî; el - Usûl mine'l - Kâfi, I/314-324; Tahran, 1392; Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. Bâbeveyh el - Kummi (Şeyh Sadûk); Şii İmâmiyye'nin İnanç Esasları, Önsöz ve Notlarla Çeviren: Doç. Dr. E. Ruhi Fırlah, 111, Ankara, 1978.

bulunması her zaman gerekli bu imâm, masûm olmalıdır²². Çünkü imâmet makamı din başkanlığıdır. Müslümanların nizamı, dünyanın iyiliği, inananların şerefidir²³. Öyleyse bu yüce makamı ancak masûm olanlar liyâkâtle temsil edebilirler. Dini ilimlerin tamamını bilen, faziletleri üzerinde taşıyan kimse bu işin üstesinden gelebilir²⁴. Bütün bu sıfatların sâhibi de ancak Allah tarafından nassla tâyin edilmek suretiyle bulunur²⁵. İnsanların böyle birisini isabetle seçebilmeleri mümkün değildir. O halde Hz. Peygamber'den sonra imâmet makamına geçecek olan, nassla tâyin edilen, Hâşim Oğulları'ndandır ve bu Ali'dir. O'ndan sonra da Hasan, sonra da Hüseyin'dir ve bundan sonra da imâm dünyânın sonuna kadar Hüseyin Evlâdı'ndan gelecektir²⁶. Nitekim Hz. Peygamber Ali'yi daha hayatta iken istihlâf ettiği gibi vefatından sonra da imâmete geçmesi için nass irâd buyurdu. Bunu kim kabul etmez se dinden bir farzı kabul etmemiş olur. Hasan ve Hüseyin'in imamlıklarını da Hz. Peygamber nassla bildirdiği gibi O'ndan sonra Ali b. Ebî Talib de bildirmiştir²⁷.

İster sadece nass ister imâmetle ilgili bütün konular birlikte ele alınsın; her iki halde de, IV. hicri asrın ikinci yarısının apayrı bir yeri vardır. Şüphesiz, yukarda da temas ettiğimiz gibi, bunda Bâkılânî'nin çok güçlü delillerle ortaya çıkarak yepyeni bir çığır açmasının rolü büyüktür. Bunun yanında bu asırda İslâm Dünyası'nın en önemli yerlerindeki fiili iktidarları şülere siyasî nüfûz ve kudretleri yanında ilmî ve fikrî destek de sağlıyordu. Bu aynı zamanda hasımlarını savunmaya zorlayan sebeplerden biri idi.

İmâmın nassla tâyin edileceğinden hareketle Hz. Ali ve evlâdı hakkında nass olduğu neticesine ulaşan Şia pekçok âyeti doğrudan doğruya veya kademeli bir şekilde Ali b. Ebi Talib'in imâ-

(22) Şeyh Müfid; Evâil, 40; Şeyh Sadûk; Şii İmâmiyye'nin, 110, 113.

(23) Kuleynî, el-Usûl mine'l - Kâfi, I/385 ve devamı.

(24) Şeyh Müfid, Evail, 40

(25) Şeyh Müfid Evail, 40, Hamîdü'd-din el - Kirmâni; el - Mesâbihü fi İsbâti'l - İmâmeti, 106, Beyrût, 1966.

(26) Şeyh Müfid; Evail, 41; Kirmâni; el - Mesâbih, 116; Şeyh Sadûk; Şii İmâmiyye'nin, 109.

(27) Şeyh Müfid; Evail, 42.

metini bildiren delil olarak sevketti²⁸. Aynı şekilde bu konuda bir çok hadis de akli ve mantıki izah tarzlarının nakli bürhanı olarak seferber edildi²⁹.

- (28) Ali b. Ebi Talib'in Hz. Peygamberden sonra araya başkası girmeden imâmetine delil olarak Küleyni yüzden fazla âyet serdetmektedir. Bu âyetlerden bazıları şunlardır. Bakara, 30, 121, 124, 143, 177, 289; Al-i İm-rân, 7, 68; Nisâ, 33, 41, 54, 59; Mâide, 3, 51, 55; En'âm, 84, 122; A'râf, 46, 157; Tevbe, 119; Yûnus, 35, 101; Ra'd, 7, 43; İbrâhîm, 28, 29; Hicr, 75, 76; Nahl, 15, 16, 43; el - İsrâ, 9, 10, 71; Enbiyâ, 7, 73, 105; Nûr, 35, 55; Neml, 40, 89, 90; Kasas, 41, 52, 53, 54; Ankebût, 49; Rûm, 56; Ahzâb, 6, 23; Fâtır, 32; Zümer, 9; Şûrâ, 13; Zuhruf, 41, 44; Kamer, 42; Bahmân, 13; Hadid, 28; Haşr, 7; Teğâbûn, 18; Cinn, 26, 27, 28; Nebe', 1, 3; el - A'lâ 18, 19.

Ayetin doğrudan doğruya delâletine misâl olarak: «Bu Peygamber'e inanan, hürmet eden O'nunla gösterilen nûra uyanlar yok mu? İşte onlar saâdete erenlerin tâ kendileridir.» (el - A'râf, 157) de geçen «nûr»-un Ali ve imamlara delâlet ettiğini anlatmak için ayrı bir mukaddimeye ihtiyaç duyulmamıştır. Bk: Küleyni el -Usûl mine'l - Kâfi, I/371.

Halbuki «Peygamber size ne verirse onu alın, sizi neden menederse ondan geri durun;...» (Haşr, 7) âyetinin tefsirinde Kirmânî Hz. Peygamber'in Ali b. Ebi Talib hakkında «senin benim yanımda yerin Hârûn'un Mûsâ'nın yanındaki yeri gibidir. Ancak benden sonra peygamber yoktur. «Bk: Buhari, Sahih, IV/208 (Fedailü Eshabi'n - Nebi : 9); Ebu İsa Muhammed b. İsa et - Tirmizi, Sünen V/638 (Menakıb: 20), Mısır, 1937 - 1965; İbn Mâce, Sünen, I/42, 43, 45, (Mukaddime: 11), Kahire, 1373/1953; Müslim, Sahih, VII/307 (Fedailü's - Sahabe . 21); Ahmed b. Hanbel, Müsned, I/170, 177, 179, 182, 184, 185; III/32 hadisini hatırlatarak, madem ki ayette Peygamber'in her verdiğini aynen almak mecburiyetindeyiz. O halde; Ali'nin Hz. Peygamber nezdinde peygamberlikten sonra gelen en yüce mertebe olan imâmet makamının gerçek sahibi olduğu neticesi kendiliğinden ortaya çıkar, diyerek bir mükaddime yardımı ile delâletini göstermektedir. Bk. Kirmânî el - Mesâbih, 114, 115.

- (29) Şia'nın Hz. Peygamberden sonra araya başkası girmeden Hz. Ali'nin imam olduğuna dair serdettiği hâdisleri iki ana gurupta toplamak mümkündür.

Birincisi : Sünnî muhaddisler tarafından da rivâyet edilen hadisler.

İkincisi : Sadece şii kaynaklarda yer alan hadisler ki, bunların imâmet konusunda diğer fırka mensublarınca kabul edilmeyecekleri şii âlimlerce de bilindiği için münâkaşa ve münazaralarda çok defa sevkedilmemiştir. Asırlar buyu birinci guruba giren hadisler taraflarca değişmez malzeme olarak kullanılmıştır.

Şia'da masûm imâm anlayışı zarûri olarak nasıl «nass» esasını doğurmuş ise; nass ile tayin edilen imâma bağlanmak ve inanmak da bu işin dinin aslından olması zarûretini ortaya koymuştur. Buna mukabil Ehli Sünnet imâmetin dinin fûrununa ait bir iş olduğunu ısrarla savunmuştur.

Şia'nın nass anlayışına ve bu konuda serdettikleri ayet ve hadisleri delil göstermelerine Ehli Sünnet âlimleri tafsilâtli cevaplar vermişlerdir. Bilhassa Bâkılânî bu konuda en küçük bir aralık bırakmamaya ve seçim esasını dört başı mamur bir şekilde savunmaya itinâ göstermiştir³⁰. Denilebilir ki kendisinden sonra gelen aynı ekolün müntesibi âlimler, çok defa O'nu aynen benimseyerek yeni misâl veya benzeri ilâvelerle yetinmişlerdir.

Yukarda belirttiğimiz üzere imâmın nass ile tayin edildiğine dair nakli delillerini « a s l a h » anlayışından hareketle akli delillerle de güçlendiren Şia'ya karşı seçim esasını savunanlar başlangıçta sadece hasımlarının nakli delillerinin geçersizliğini ve seçimle iş başına gelen halifelerin meşruluğunu isbata gayret gösterirken Bâkılânî'den sonra aynı yolu devam ettirmekle beraber nass iddiasının akli yönden mümkün olmadığını ispatlayıcı hücumda da geçtiler. Bu konuda eğer nass olsaydı bu, ya tevâtürle bilinirdi veya âhad yolu ile. Ortada tevâtür olmadığına göre, geriye âhad yolu kalıyor. Böylesine önemli bir işin âhad yolu ile bildirilmesi bir cuma günü cuma vaktinde camide bütün milletin gözü önünde katledilen bir devlet başkanının katledilmesinin ancak bir - iki kişi tarafından bilinmesi ve nakledilmesine benzer ki cemaatin böylesine önemli bir şeyi bilmemesi ve nakletmemesi mümkün olmadığı için onlara rağmen bir - iki kişinin nakli elbette kabul edilmez³¹ dediler.

Yine Şia'nın, Allah'tan bildirilen dini hükümlerin mutlaka bir masûm imamla daha sonrakilere intikâl ettirilmesi gerekir, o halde böyle ağır bir vazifesi olan imâm ancak yüce bir makam tarafından tayin edilmelidir, anlayışına karşı, ümmetin masûm olduğunu, dolayısıyla, dalâlet üzere birleşmeyen üm-

(30) Bâkılânî; Kitâbü't - Temhid, 164-178.

(31) Seyfüddin Ali b. Ebi Ali b. Muhammed b. Salim el - Âmidî; Ebkârü'l - Efkâr, Ayasofya Kûpûhânesi, varak, 266-b, Numara 2166.

metin icma'ı imâm tayin edebilecek yüce bir güçtür, seçim ile imâma söz konusu ağır vazife, işte böyle yüce bir makam (üm-metin icma'ı) tarafından verilmektedir, anlayışını savundular³².

Bütün bunlardan sonra: takdir edileceği üzere, seçim esasını kabul edenlerin problemlerinden olan :

—İmâmı kimler seçer? başka bir ifade ile :

—Kimlerin ve kaç kişinin bey'atı ile imâmet makamı sahibini bulur?

—Hangi hallerde imamın azli düşünülür? Gereklidir?

—Aynı anda birden fazla imam bulunabilir mi? gibi suallere imâmın nass ile tayin edileceğini söyleyenler muhatab degillerdir.

Asırlar boyu devam eden karşılıklı münakaşalar seçim veya nass taraftarlarından birini diğerinin görüşüne katılma yerine makalemize konu teşkil eden bu iki esasın gittikçe müstakil hüviyetleri ile netleşmesine, birbirinden apayrı bir şekilde ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Konu etrafındaki klâsik münâkaşaların yanı sıra en ince teferruatı bile içine alan yeni yeni cidâl sahaları ortaya çıkmıştır. Böylece bu iki görüşün sahipleri ayrı kamplarda yerlerini almışlardır.